

POČÁTKY MORAVSKÉ PSYCHIATRIE I.

MUDr. Emanuel Doněk, MUDr. Jana Doňková

Psychiatrická léčebna Kroměříž

Každý, kdo se z nějakého důvodu začne zabývat historií moravské psychiatrie, zjistí, že řada článků je roztroušena po nejrůznějších časopisech a výročních publikacích a obvykle má vztah jen k určitému místu. Celkový pohled nám poskytují jen práce V. Návrata a J. Hádlíka (5, 10), které jsou obtížně dostupné. Proto jsme se rozhodli ve třech na sebe navazujících článcích seznámit čtenáře s počátky moravské psychiatrie.

Psychiat. pro Praxi, 2006; 2: 100

Města a církev

Posuzování psychiatrické péče na Moravě do roku 1857, kdy se dr. J. I. Čermák za pomoci četnictva pokusil zjistit počet duševně nemocných (9), je velmi obtížné. K dispozici máme záznamy psychiatrického primariátu, který vznikl v Zemské všeobecné nemocnici v Brně roku 1855 (5, 10), a dále jen kusé údaje roztroušené po městských nebo klášterních kronikách. Rekonstruovat na jejich základě jednotlivé choroby a jejich rozšíření v populaci je velmi ošidné. Jako příklad, i když z jiného oboru, nám může posloužit určení příčiny smrti krále Ladislava Pohrobka (13). Musíme se proto spokojit s laickým rozdělením duševně nemocných podle zevních projevů na bláznů tiché a zuřivé (8).

Podle zevních projevů a pochopitelně i společenského postavení nemocného se lišil charakter poskytované péče. Řada tichých bláznů, zvláště nebyla-li z jakéhokoliv důvodu schopna pracovat, se potulovala od vesnice k vesnici a často byla vystavena posměškům a více či méně krutým žertům okolí. Zuřiví blázni byli za své projevy trestáni světskou či duchovní mocí (12). Jen zcela ojediněle se užívalo internace v domácím vězení spojené s pokusy o léčbu, jak tomu bylo u nemanželského syna císaře Rudolfa II. Julia Césara d'Austria (12).

Péči o duševně nemocné v lůžkových zařízeních zajišťovaly na Moravě v době před vznikem prvních státních ústavů pouze špitály a klášterní nemocnice. Protože postupem času význam obou slov splynul dohromady, bude na místě stručné objasnění jejich původních funkcí.

Špitál, původně domus hospitalis, navazoval na staré řecké a židovské útluky pro pocytné, které kromě bezpečí poskytovaly pocytným stravu a nocleh. Křesťanské špitály tyto služby rozšiřovaly o léčbu nemocných a péči o staré a opuštěné. Časem se špitály zaměřily pouze na tyto humanitární služby a v dalším vývoji se rozdělily na zařízení poskytující buď péči nemocným, nebo starým a opuštěným. Oba typy byly závislé na nejrůznějších darech a nadacích, které zajišťovaly dárčům přednostní a kvalitnější, často doživotní péči. Špitály zakládaly různé církevní řády, např. řád sv. Ducha, dále soukromé osoby a města. Ukázkou péče města o duševně ne-

mocné je v literatuře často uváděný znojemský Hospitale hominum rationem non habentium určený pro pět nemocných (3, 6, 10, 12). Středověké špitály byly obvykle stavěny poblíž bran za městskými hradbami. Základy jejich organizace a správy u klášterních špitálů přetrvaly do reformy císaře Josefa II., u městských o sto let déle (5, 7, 9, 11, 14, 15).

Klášterní nemocnice, infirmaria, byly již od raného středověku nedílnou součástí všech klášterů. Tvořily je zvláštní místnosti nebo samostatné budovy, ve kterých byli ošetřováni členové klášterní komunity. Právo na léčbu zde měl i zakladatel kláštera (donátor) a jeho rodina. Pro nemocné platily mírnější řeholní pravidla a dostávali i vydatnější stravu. Odbornou péči zajišťoval jeden ze členů řádu, který měl větší či menší praktické znalosti léčitelství. Postupem času se některé církevní řády přímo specializovaly na péči o nemocné (4, 5, 10, 14).

V historii moravské psychiatrie sehnal z těchto řádů největší roli hospitální řád sv. Jana z Boha, známější spíše jako Milosrdní bratři. Nejstarší zaalpský konvent byl založen roku 1605 ve Valticích, které v té době patřily k Dolním Rakousům. S činností Milosrdných bratrů na území Markrabství moravského se poprvé setkáváme v roce 1733, kdy v prostějovském obecním dvoře převor a pět řádových bratrů začali léčit nemocné a následujícího roku zde otevřeli lékárnu (1, 4).

Pro nás je však důležitější klášter sv. Leopolda v Brně-Štýřicích, jehož nemocnice od 7. října 1759 začala přijímat nemocné muže bez ohledu na stav

a náboženství. Pro ošetřování duševně nemocných zde bylo určeno několik samostatných místností (1, 4, 5, 10). Roku 1876 uzavřel Moravský zemský výbor smlouvu s konventem sv. Leopolda, kterou byla v nemocnici Milosrdných bratrů zřízena filiálka Moravského zemského ústavu pro choromyslné v Brně-Černovicích. Původně byla určena pro 60 duševně nemocných mužů, z části umístěných v přístavbě na Polní ulici. V následujících letech se počet lůžek zvyšoval a roku 1887 po adaptaci zahradního pavilonu dosáhl 160. Náklady na ošetřování nemocných byly však vyšší než v černovickém ústavu a prostory získané adaptacemi se nehodily k dalšímu používání. Proto filiálka ukončila svoji činnost v lednu roku 1893, několik týdnů po otevření Moravského zemského ústavu pro choromyslné ve Šternberku (5, 9, 10). Ve snaze zachytit v celku úlohu nemocnice Milosrdných bratrů, kterou sehnala v historii moravské psychiatrie, jsme překročili časovou hranici první části našeho sdělení. Tvoří ji rok 1783, kdy císař Josef II. zřídil v Brně Všeobecný nemocniční a ošetřovací ústav ve zrušeném klášteře dominikánek na Starém Brně. Tomuto období je věnována druhá část našeho sdělení.

MUDr. Emanuel Doněk

Psychiatrická léčebna Kroměříž

Havlíčková ul. 3887

767 01 Kroměříž

e-mail: donek@plkm.cz

Literatura:

1. Čech V: V pravdě a ku prospěchu. Malé ohlédnutí za velkým výročí. In.: 250 let Nemocnice Milosrdných bratrů v Brně. Nemocnice Milosrdných bratrů, Brno 1997, s. 19–29.
2. Čechura J, Hlaváčka M, Mikulec J: Děti a levoboční českých králů. 4. vydání, Akropolis, Praha 1998, 208 s.
3. Čermák J: Moravský zemský ústav pro choromyslné u Brna. ČLČ, V, 1866, s. 304, 311–312, 319–320, 328, 335–336
4. Foltýn D a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Libri, Praha 2005, 880 s.
5. Hádlík J: Poznámky k vývoji péče o duševně nemocné na území Moravy a Slezska. In.: Sborník přednášek přednesených u příležitosti oslav 100. výročí Psychiatrické léčebny v Brně. Brno 1963, s. 13–50.
6. Hádlík J: Význam Josefa Čermáka v rozvoji péče o duševně nemocné na Moravě. Čs. Psych. LXI., 1965, č. 4, s. 272–279.
7. Hadroušková M: Nemocnice v Brně do r. 1947. Lék. listy 1950, s. 576–584.
8. Janík A: Veřejnost a duševně nemocný. Avicenum, Praha 1987, 190 s.
9. Matoušek J: Vznik počtu choromyslných na Moravě a jeho příčiny. Revue v neurol. psych. III., 1906, č. 2, s. 80–81, č. 3, s. 131–134, č. 4, s. 198–201.
10. Návrat V: Vývoj choromyslnictví na Moravě a nový zemský léčebný ústav císaře Františka Josefa I. v Kroměříži. Praha, 1908, 59 s.
11. Skula E, Novotný F: Špitál sv. Ducha v Olomouci a péče o duševně choré. Čs. Psych. LXI, 1965, s. 210–214
12. Vencovský, E: Počátky české psychiatrie. SZdN, Praha 1957, 188 s.
13. Vlček E: Jak zemřeli. Academia, Praha 1993, 280 s.
14. Vojtova M a kol.: Dějiny československého lékařství, svazek 1, do r. 1740. Avicenum, Praha 1970, 382 s.
15. Zapletal V: Středověké počátky brněnských špitálů. Lék. listy 1952, 506–510, 528–533, 554–556.